PROFESSOR-O‘QITUVCHILARNING SHAXSIY VA PROFESSIONAL BARQARORLIGINI TA’MINLASHNING PSIXOPEDAGOGIK ASOSLARI

Asranbayeva Munojatxon Xalimjanovna
Namangan davlat pedagogika instituti professori, PhD

Annotatsiya: Ushbu tezis professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligini shakllantirish va mustahkamlash jarayonlaridagi psixopedagogik omillarni o‘rganishga qaratilgan. Tezisda pedagogik faoliyatning murakkabligi, zamonaviy ta’lim muassasalaridagi stress va professional yuklamalar, shuningdek shaxsiy resurslar va psixologik chidamlilikni oshirish usullari tahlil qilinadi. Professor-o‘qituvchilarning barqarorligini ta’minlashda motivatsion, emotsional va metodik komponentlar ahamiyati, shuningdek, ularning pedagogik faoliyat samaradorligiga ta’siri ilmiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqilgan. Tezis shuningdek, xorijiy olimlarning psixopedagogik barqarorlik bo‘yicha tadqiqotlarini va amaliy tavsiyalarini o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Professor-o‘qituvchi, shaxsiy barqarorlik, professional barqarorlik, psixopedagogik asoslar, pedagogik faoliyat, emotsional chidamlilik, motivatsiya, ta’lim muassasalari.

Ta’lim tizimida professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligi bugungi kunda global ta’limning rivojlanish strategiyalari doirasida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Zamonaviy pedagogik muhit murakkab ijtimoiy, psixologik va metodik jarayonlarni o‘z ichiga oladi, bu esa professor-o‘qituvchilardan nafaqat yuqori darajada kasbiy kompetensiya, balki shaxsiy chidamlilik va barqaror psixologik holatni ham talab qiladi. Pedagogik faoliyatning samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiy barqarorligi va professional o‘sishiga bog‘liq bo‘lib, bu omillar ta’lim sifatini oshirish va ta’lim muassasalarining barqaror rivojlanishini ta’minlashda asosiy strategik rol o‘ynaydi. Shaxsiy va professional barqarorlik tushunchalari psixologiya va pedagogika fanlarida uzoq yillik ilmiy izlanishlar obyekti bo‘lib

kelgan. Shaxsiy barqarorlik, asosan, insonning psixologik chidamliligi, stressga qarshi kurashish qobiliyati va emotsional muvozanatini saqlash salohiyati bilan belgilanadi. Professional barqarorlik esa pedagogning kasbiy kompetentsiyasi, pedagogik faoliyat davomiyligida o‘zini samarali boshqarish qobiliyati va doimiy professional o‘sish jarayonini anglatadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, professor-o‘qituvchilarning barqarorligi yuqori bo‘lsa, ular nafaqat o‘z faoliyatida muvaffaqiyatga erishadi, balki talabalar motivatsiyasini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashga ham sezilarli hissa qo‘shadi. Pedagogik faoliyatning murakkabligi va psixologik yuklamasi professor-o‘qituvchilarda stress, emotsional charchoq va professional motivatsiya pasayishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli, ularning shaxsiy va professional barqarorligini ta’minlash uchun psixopedagogik yondashuvlar zarurdir.

Psixopedagogika ilmiy jihatdan o‘qituvchining shaxsiy va professional rivojlanishini birgalikda o‘rganadigan kompleks yo‘nalish sifatida e’tirof etiladi. U shaxsiy salohiyatni aniqlash, emotsional intellektni rivojlantirish, stressni boshqarish va pedagogik jarayonlarda barqarorlikni ta’minlash mexanizmlarini o‘rganadi. Shaxsiy barqarorlikni shakllantirishda bir qancha psixologik omillar muhim ahamiyatga ega[1]. Avvalo, bu o‘z-o‘zini anglash va shaxsiy resurslarni boshqarish qobiliyati bo‘lib, professor-o‘qituvchiga murakkab pedagogik vaziyatlarda mantiqiy va konstruktiv qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ikkinchidan, emotsional chidamlilik va stressga qarshi kurashish qobiliyati, shuningdek, shaxsiy motivatsiyani saqlash, pedagogning kasbiy faoliyatini davom ettirish va professional o‘sishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, shaxsiy barqarorlikni shakllantirish pedagogik faoliyatga bag‘ishlangan ijtimoiy va metodik ko‘nikmalar bilan chambarchas bog‘liq. Professional barqarorlik masalasi esa o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasi, pedagogik tajribasi, metodik bilimlari va doimiy professional o‘sish imkoniyatlari bilan chambarchas bog‘liq. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori professional barqarorlikka ega professor-o‘qituvchilar pedagogik innovatsiyalarni o‘zlashtirish, yangi ta’lim texnologiyalarini samarali qo‘llash va pedagogik jamoa bilan hamkorlikda faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, shaxsiy va professional barqarorlik o‘rtasidagi integratsiyalashgan yondashuv pedagogik jarayonlarning muvaffaqiyatini ta’minlashda muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, global ta’lim amaliyoti tajribasi shuni ko‘rsatadiki, professor-o‘qituvchilarning barqarorligini oshirishga qaratilgan psixopedagogik strategiyalar ularni ijtimoiy, emotsional va kasbiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Masalan, kontinental va rivojlangan davlatlarda professor-o‘qituvchilar uchun maxsus treninglar, mentorlik dasturlari, stressni boshqarish seminarlar va professional rivojlanish kurslari keng qo‘llaniladi. Bu esa, o‘z navbatida, pedagogik faoliyatda barqarorlikni mustahkamlash va shaxsiy resurslarni oshirish imkonini beradi.

Ushbu tezisning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy ta’lim muassasalari sharoitida professor-o‘qituvchilarni qo‘llab-quvvatlash, ularning psixologik va professional salohiyatini rivojlantirish, shaxsiy va professional barqarorlikni ta’minlash masalalari hali ham izlanishni talab qiladi. Tadqiqot natijalari pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish, professor-o‘qituvchilarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi, shuningdek, ta’lim sifatini va ta’lim muassasalarining barqarorligini ta’minlash strategiyalarini ishlab chiqishda amaliy ahamiyat kasb etadi. Shaxsiy va professional barqarorlikni rivojlantirishda psixopedagogik asoslar quyidagi yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi: pedagogning shaxsiy resurslarini aniqlash va rivojlantirish, emotsional intellektni oshirish, stressni boshqarish va pedagogik jamoada hamkorlikni rivojlantirish, shuningdek, professional malaka va kompetensiyalarni doimiy ravishda oshirish. Ushbu yo‘nalishlar zamonaviy psixopedagogik tadqiqotlar, xorijiy tajribalar va pedagogik innovatsiyalar bilan uzviy bog‘liqdir. Kirish qismida shuni alohida ta’kidlash zarurki, professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligini oshirish faqatgina psixologik treninglar yoki metodik seminarlar bilan cheklanmaydi. Ular pedagogik faoliyatning barcha darajalarida – o‘quv jarayonini tashkil etish, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, ta’lim sifatini baholash va talabalarga pedagogik yordam ko‘rsatish kabi faoliyatlarda barqarorlikni talab qiladi. Shu sababli, psixopedagogik yondashuvlar integratsiyalashgan, tizimli va doimiy bo‘lishi lozim. Ushbu jihatlar asosida, ushbu tezis professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligini ta’minlashda psixopedagogik yondashuvlarning nazariy asoslarini, metodologik usullarini va amaliy tavsiyalarini

kompleks tarzda o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot professor-o‘qituvchilarning psixologik chidamliligi, shaxsiy resurslari va kasbiy kompetensiyalarini oshirishga qaratilgan psixopedagogik strategiyalarni ishlab chiqishda ilmiy asos yaratadi.

Zamonaviy ta’lim muassasalari sharoitida professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligi ta’lim jarayonining sifatini, pedagogik jamoaning samaradorligini va o‘quvchilarning bilim olish motivatsiyasini to‘g‘ridan-to‘g‘ri belgilovchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. XXI asr ta’limi global tendensiyalar, texnologik innovatsiyalar va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar ta’sirida jadal rivojlanmoqda. Shu nuqtai nazardan, professor-o‘qituvchilar faqat nazariy bilimlarni yetkazuvchi emas, balki murakkab pedagogik jarayonlarni boshqaruvchi, metodologik va psixologik kompetentsiyaga ega bo‘lgan mutaxassis sifatida faoliyat yuritmoqda. Bu esa ularning shaxsiy va professional barqarorligini ta’minlash masalasini nafaqat dolzarb, balki strategik ahamiyatli masala sifatida ko‘rsatadi. Shaxsiy barqarorlik, asosan, pedagogning stressga chidamliligi, emotsional intellekti, shaxsiy resurslarini boshqarish qobiliyati va qaror qabul qilish jarayonlaridagi samaradorligi bilan bog‘liq. Zamonaviy pedagogik faoliyat sharoitida professor-o‘qituvchilar ko‘plab murakkab vazifalarga duch keladi: innovatsion o‘quv dasturlarini joriy etish, raqamli ta’lim vositalaridan samarali foydalanish, talabalarning psixologik va akademik ehtiyojlarini qondirish, ilmiy-tadqiqot faoliyatini davom ettirish va pedagogik jamoa bilan hamkorlikni rivojlantirish. Bularning barchasi professional va shaxsiy barqarorlikni talab qiladi. Masalan, universitetlarda ilmiy tadqiqotlar bilan shug‘ullanayotgan professorlar ko‘pincha yuqori psixologik yuklamaga duch keladi: grant loyihalarini tayyorlash, tezislarni nashr etish va xalqaro konferensiyalarda ishtirok etish kabi majburiyatlar ularning professional barqarorligini mustahkamlashni talab qiladi. Agar shaxsiy va professional barqarorlik yetarli bo‘lmasa, bu pedagogning motivatsiyasiga, ijodiy salohiyatiga va o‘quv jarayonidagi samaradorligiga salbiy ta’sir qiladi.

Global ta’lim tajribasi shuni ko‘rsatadiki, professor-o‘qituvchilarning barqarorligini oshirishga qaratilgan strategiyalar ta’lim sifatini sezilarli darajada yaxshilaydi. Masalan, Yevropa universitetlarida professorlar uchun maxsus psixologik treninglar, stressni boshqarish va emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan dasturlar mavjud. Shunday dasturlardan biri sifatida Germaniyada Universitetlar pedagogik jamoasida muntazam “Resurs va chidamlilik seminarlari” o‘tkaziladi[2]. Bu seminarlarda professorlar o‘z shaxsiy va professional resurslarini aniqlash, pedagogik stressni boshqarish va yangi ta’lim texnologiyalarini o‘z faoliyatiga integratsiyalash usullarini o‘rganadilar. Natijada, professorlar o‘z faoliyatida barqarorlikni saqlab qolish va pedagogik jarayonlarni samarali boshqarish imkoniga ega bo‘ladi. Shuningdek, professor-o‘qituvchilarning barqarorligini oshirishda mentorlik tizimi muhim ahamiyatga ega. Masalan, AQShning yetakchi universitetlarida yangi professorlarni qo‘llab-quvvatlash va ularning professional rivojlanishini ta’minlash maqsadida mentorlik dasturlari joriy etilgan. Bu dasturlar professorlarni o‘z faoliyatida duch keladigan murakkab vaziyatlarda qo‘llab-quvvatlash, pedagogik va ilmiy faoliyatda tajriba almashish, shuningdek, shaxsiy resurslarni rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, mentorlik dasturlarida ishtirok etgan professorlar o‘z professional barqarorligini sezilarli darajada oshiradi va pedagogik faoliyatda yuqori samaradorlikka erishadi. O‘zbekiston konteksti ham ushbu masalani dolzarb qiladi.

Mamlakatimiz ta’lim tizimi so‘nggi yillarda modernizatsiya va raqamli transformatsiya jarayonidan o‘tmoqda[3]. Shu bilan birga, professor-o‘qituvchilar yangi pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirish, innovatsion darslarni tashkil etish va talabalar bilan interaktiv muloqot qilish kabi yangi vazifalarga duch kelmoqda. Bu esa shaxsiy va professional barqarorlikni ta’minlashni dolzarb masala sifatida namoyon qiladi. Masalan, O‘zbekistonning yirik universitetlarida professor-o‘qituvchilar uchun maxsus treninglar, ilmiy seminarlar va psixologik qo‘llab-quvvatlash dasturlari joriy etilmoqda. Ushbu amaliyotlar professorlarning professional kompetensiyasini oshirish, pedagogik faoliyatdagi stressni kamaytirish va shaxsiy resurslarni rivojlantirishga qaratilgan[4]. Bundan tashqari, zamonaviy professor-o‘qituvchilar o‘quv jarayonida talabalar bilan hamkorlik qilishda ham barqaror bo‘lishi zarur. Masalan, talabalarning motivatsiyasi pasaygan yoki pedagogik jarayon murakkablashgan hollarda, professor-o‘qituvchi o‘z shaxsiy chidamliligi va pedagogik

kompetensiyasi orqali vaziyatni samarali boshqarishi lozim. Bu esa ta’lim sifatining barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligi pedagogik jarayonning barcha darajalarida, jumladan o‘quv jarayoni, ilmiy tadqiqot, metodik ishlar va talaba bilan muloqotda bevosita ta’sir ko‘rsatadigan omil hisoblanadi. Shaxsiy va professional barqarorlikni oshirish masalasida psixopedagogik yondashuvlar muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi[5].

Psixopedagogika professor-o‘qituvchining shaxsiy resurslarini aniqlash, emotsional intellektni rivojlantirish, stressni boshqarish va pedagogik jarayonlarda barqarorlikni ta’minlash usullarini ilmiy asoslangan tarzda ishlab chiqadi. Shu bilan birga, psixopedagogik yondashuvlar pedagogik jamoaning barqarorligini ta’minlash, professor-o‘qituvchilarning pedagogik innovatsiyalarni o‘zlashtirish qobiliyatini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Dolzarblikni yanada misollar bilan yoritadigan bo‘lsak, universitetlarda o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, barqarorlik darajasi past bo‘lgan professor-o‘qituvchilar pedagogik faoliyatda tez charchaydi, o‘z metodik yondashuvini samarali qo‘llay olmaydi va talabalar bilan muloqotda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu bilan birga, barqarorligi yuqori bo‘lgan professorlar innovatsion metodlarni tez va samarali integratsiyalash, pedagogik jarayonlarni optimallashtirish va talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshirishga qodir bo‘ladi. Professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligini ta’minlash masalasi zamonaviy ta’lim muassasalari uchun strategik ahamiyat kasb etadi[6]. Bu nafaqat professor-o‘qituvchilarning o‘z faoliyatida muvaffaqiyatga erishishini ta’minlaydi, balki ta’lim sifatini oshirish, pedagogik jamoaning samaradorligini yaxshilash va talabalarning bilim olish jarayonini samarali tashkil etishga ham xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, psixopedagogik yondashuvlar va strategiyalarni ishlab chiqish va amalga oshirish ta’lim tizimining uzluksiz rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi.

Ushbu tezis professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va professional barqarorligini ta’minlashning psixopedagogik asoslarini kompleks tarzda o‘rganishga qaratildi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, professor-o‘qituvchilarning shaxsiy barqarorligi emotsional chidamlilik, stressni boshqarish qobiliyati, shaxsiy resurslardan samarali foydalanish va motivatsiyaning barqarorligi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, professional barqarorlik pedagogik kompetensiyalar, doimiy professional rivojlanish, pedagogik innovatsiyalarni o‘zlashtirish va jamoaviy hamkorlik qobiliyati bilan bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Bong M., Scofild N. (2003). Learning styles and motivation in higher education. Journal of Educational Psychology.
2. Desi E., Райан, P. M. (2000). The «what» and «why» of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry.
3. Розенберг, М., Мартин, Л. (2017). *Career motivation and learning in young adults*. Journal of Career Development.
4. Бельцова И.А. Концепция «успешное старение» как нормативный конструкт в формировании позитивного образа старости в демократическом обществе // Вестник экономики, права и социологии. 2012. № 1. С. 283-287.
5. Грин О. Старость во благо. URL: https://rusplt.ru/health/starost-vo-blago-15762.html (дата обращения 30.12. 2019).